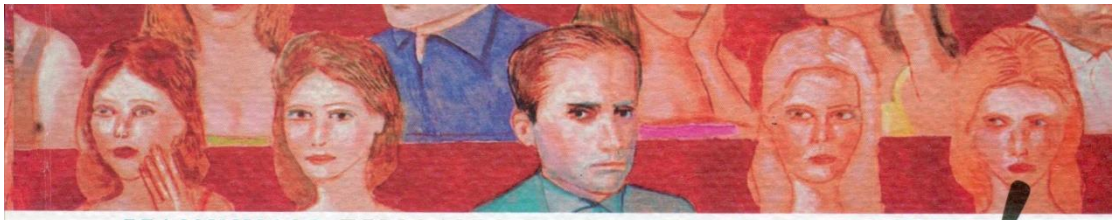

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

ποιητική

ΑΝΟΙΞΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2019

Et cetera

ΓΕΩΡΓΙΑ ΖΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Τό περιοδικό *gallo* καί ὁ Lorca ~ ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΡΘΑΛΙΤΗΣ Marginalia Poetica ~ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗΣ Ὁ κύριος Hunc καί ἡ κυρία Pop ~ ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ Μιχάλης Κατσαρός, ὁ σκοτεινός συνωμότης τῆς Ποίησης

[τεῦχος εἰκοστό τρίτο]

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ

ET CETERA

Μιχάλης Κατσαρός, ὁ σκοτεινός συνωμότης τῆς Ποίησης*

Ἡ ἀναδίφηση τοῦ ἀρχείου τοῦ Μιχάλη Κατσαροῦ ἀπό τόν Ἄρη Μαραγκόπουλο, σέ συνεργασία μέ τόν γιό τοῦ ποιητῆ, Στάθη Κατσαρό, μέ σεβασμό, ὑπευθυνότητα, φαντασία καί γνώση, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν κυκλοφορία ἑνός καλαίσθητου τόμου ἀπό τίς Ἐκδόσεις Τόπος, σέ ἐπιμέλεια τοῦ ἴδιου τοῦ Μαραγκόπουλου, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει καί ἕναν πυκνότατο πρόλογο. Ἀντιστοίχως, στό τέλος τοῦ τόμου, ὁ Στάθης Κατσαρός ὑπογράφει ἕνα ὁλοκληρωμένο καί συγκινητικό βιογραφικό γιά τόν ποιητή. Πρόκειται γιά μιά σπουδαία ἐργασία, ἡ ὁποία ἐδραιώνει τή θέση τοῦ Κατσαροῦ στήν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Στόν ἐν λόγῳ τόμο, λοιπόν, μέ τόν τίτλο *Μείζονα ποιητικά*, παρουσιάζεται στό σύνολό του τό μεῖζον ἔργο τοῦ Κατσαροῦ. Στό πρῶτο μέρος οἱ τρεῖς κορυφαῖες συλλογές του: *Μεσολόγγι*, *Κατά Σαδδουκαίων*, *Ὀροπέδιο*· καί στό δεύτερο μέρος ποιήματα ἀνέκδοτα, ἀδημοσίευτα καί ἀθησαύριστα, τά ὁποία συγκροτοῦν ἑφτά ποιητικές συλλογές ἀπό περίπου ἑκατό συνολικά ποιήματα, πού μέ τήν πρώτη κιόλας ἀνάγνωση δέν ἀφήνουν ἐπιφυλάξεις ὅτι

---

* Μιχάλης Κατσαρός, *Μείζονα ποιητικά. Α΄ μέρος: Μεσολόγγι | Κατά Σαδδουκαίων | Ὀροπέδιο. Β΄ μέρος: Ἀνέκδοτα | Ἀδημοσίευτα | Ἀθησαύριστα*, Ἐκδόσεις Τόπος, Ἀθήνα, 2018.

ἀνήκουν καί αὐτά στό μεῖζον ἔργο τοῦ δημιουργοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ δημοσίευση τῶν νέων συλλογῶν στόν παρόντα τόμο ἀλλάζει τά δεδομένα γιά τόν Κατσαρό, διότι, προσθέτοντας νέο ποιητικό ὑλικό, ἐπαναπροσδιορίζει τήν ἄποψή μας γιά τό ἔργο του καί συμπληρώνει τήν ὀπτική τῆς κριτικῆς γιά τόν ποιητή.

Ὁ Μιχάλης Κατσαρός εἶναι χαρακτηριστικός ποιητής τῆς Πρώτης μεταπολεμικῆς γενιᾶς. Ἐξέδωσε ἐν ζωῇ 15 ποιητικές συλλογές. Ἡ ποιητική παραγωγή του θά μποροῦσε, σχηματικά ἔστω, νά χωριστεῖ σέ δύο περιόδους, πού διακρίνονται μεταξύ τους μέ ἕνα μεγάλο διάστημα σιωπῆς περίπου 20 ἐτῶν. Ἡ πρώτη ἐκτείνεται ἀπό τό 1949 ἕως τό 1956 (ἤ λίγο ἀργότερα μέ κάποιες δημοσιεύσεις σέ λογοτεχνικά περιοδικά) καί περιλαμβάνει τά τρία πρῶτα βιβλία του, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἀπό τό 1975 μέχρι τό 1997 καί περιλαμβάνει τά ὑπόλοιπα 12 βιβλία του.

Ἡ δεύτερη περίοδος δέν παρουσιάζει, κατά τήν ἐκτίμησή μου, ποιητικό ἐνδιαφέρον, καθώς δέν ὑπάρχει στίς συλλογές του δυνατότητα προσδιορισμοῦ τοῦ λόγου ἤ τοῦ κλίματος πού ἐπιδιώκει. Ἡ γραφή του δέν εἶναι κάν ὑπερρεαλιστική τῆς αὐτόματης γραφῆς, εἶναι μᾶλλον αὐθαίρετη, χωρίς ἀκολουθία νοημάτων καί χωρίς στόχο. Δύσκολα βρίσκει κανείς ἐδῶ ὁλοκληρωμένα ποιήματα, ἐνῶ διασώζονται ἔνθεν κακεῖθεν κάποιοι στίχοι.

Ἡ πρώτη περίοδος περιλαμβάνει τίς συλλογές πού συγκροτοῦν τή μείζονα τριλογία του. Συγκεκριμένα, δύο συνθετικά ποιήματα: *Μεσολόγγι* (1949), ἕνα ἐπικῆς πνοῆς ποίημα, καί *Ὀροπέδιο* (1956), μιά σύνθεση στήν ὁποία καταδεικνύεται ἡ μοναξιά καί ἡ ἀπομόνωση τοῦ ἀνθρώπου, ταυτοχρόνως καί ἡ ἐλπίδα, μέσα σ' ἕναν ἀλλοτριωμένο κόσμο· καί τό ἀριστούργημά του, *Κατά Σαδδουκαίων*, πού ἐκδόθηκε μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν συνθέσεων, τό 1953. Τό *Κατά Σαδδουκαίων* περιλαμβάνει 19 ποιήματα καί εἶναι ὄχι μόνο τό σημαντικότερο τοῦ Κατσαροῦ βιβλίο, ἀκόμη καί μετά τήν ἔκδοση τοῦ παρόντος τόμου, ἀλλά καί ἕνα ἀπό τά πλέον σημαντικά καί συγκλονιστικά ἔργα τῆς μεταπολεμικῆς μας ποίησης. Ὁ ποιητής ἐδῶ καταγγέλλει κάθε μορφή ὑποκρισίας, συμβιβασμοῦ, ὑποτέλειας καί φαλκίδευσης τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος. Καί μόνον αὐτό τό βιβλίο νά εἶχε γράψει ὁ Κατσαρός θά ἀρκοῦσε γιά νά χαρακτηριστεῖ σπουδαῖος ποιητής.

Στήν πρώτη ὅμως περίοδο ἐντάσσονται πλέον καί οἱ ἑφτά συλλογές πού βλέπουν γιά πρώτη φορά, μέ ἐξαίρεση λίγα ποιήματα πού εἶχαν δημοσιευτεῖ σέ κάποια περιοδικά, τό φῶς τῆς δημοσιότητας, διευρύνοντας μάλιστα τά χρονικά ὅριά της. Ἑπομένως, τό μεῖζον ἔργο τοῦ Κατσαροῦ αὐξάνεται καί ἐμπλουτίζεται, φωτίζοντας ἀκόμη περισσότερο τήν πορεία τοῦ ποιητῆ. Ἀποκαλύπτονται ἀκόμη καί νέες πτυχές τοῦ ἔργου του, καθώς στή συλλογή *Ἄνοιξη* 1951 ἐνσωματώνονται δύο ἐρωτικά ποιήματα, γεμάτα αἰσθαντικότητα.

Χωρίς ἀμφιβολία, ἀνάμεσα στά ποιήματα τῆς μείζονος τριλογίας καί τῶν

έφτά συλλογῶν τοῦ δεύτερου μέρους ὑπάρχουν σαφεῖς ὁμοιότητες, ἀναλογίες καί συγγένειες. Ἐκτός τοῦ ὅτι ἀνήκουν χρονικά στήν ἴδια περίοδο, τά νέα ποιήματα κινοῦνται σέ παρόμοια ἀτμόσφαιρα καί ἀνάλογο κλίμα μέ τά ποιήματα τῆς τριλογίας, διαθέτουν τήν ἴδια ἔνταση καί τόν ἴδιο παλμό, ἐνῶ ὑφολογικά χρησιμοποιοῦν ἀντίστοιχα ποιητικά ἐργαλεῖα. Κάποιες φορές, ὁρισμένα ἀπό αὐτά φαίνονται σάν νά προετοιμάζουν τό *Κατά Σαδδουκαίων*, ἐνῶ ἄλλοτε θυμίζουν παραλειπόμενα τῆς ἴδιας συλλογῆς. Ἔτσι, καί στίς δύο περιπτώσεις, ὁ λόγος τοῦ Κατσαροῦ εἶναι ρητορικός καί προτρεπτικός, κριτικός καί ἀνατρεπτικός, ἀλληγορικός καί προφητικός. Ἐπιπλέον, καί στά νέα ποιήματα, κάτι πού ἐκτός τῶν ἄλλων ὑποδηλώνεται καί ἀπό τή χρήση τῆς καθαρεύουσας σέ ὁρισμένα σημεῖα, διακρίνονται ἡ εἰρωνεία καί ἡ σάτιρα, ὁ σαρκασμός καί ὁ αὐτοσαρκασμός, βασικά, δηλαδή, δομικά στοιχεῖα τῆς ποιητικῆς του στή μείζονα τριλογία. Γράφει στή συλλογή *Ἱστορικά*: «θά 'μαι παράδειγμα καλῆς καριέρας / ἐσένα πού ὅλο μέ ἐπαινεῖς θά σ' ἔχω γραμματέα / ἐκτιμῶ τή γνώμη σου / θά λύσωμε ὅλα τά προβλήματα τῶν ὑπηκόων μας». Ἐπίσης, σέ ὁλόκληρο τό μεῖζον ἔργο του, ἡ γραφή του εἶναι ὑπαινικτική καί ἐνίοτε κινηματογραφική, ἐνῶ ἡ μυθολογία καί τό ἱστορικό περικείμενο χρησιμοποιοῦνται γιά νά στηλιτεύσουν σύγχρονες καταστάσεις.

Ὅλες αὐτές οἱ συμπτώσεις εἶναι εὔλογες, καθώς ὁ Κατσαρός στή συγκεκριμένη χρονική περίοδο βρίσκεται σέ φάση δημιουργικοῦ οἴστρου, πού ἀπορρέει ἀπό τή συνειδητή ὀπτική καί κριτική στάση του ἀπέναντι στά πράγματα τῆς ἐποχῆς. Δηλαδή, ἀμφισβητώντας τά πάντα, στοχεύει στήν αὐτοτέλεια καί στό αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπαγγέλλεται μιά ἐπανάσταση ἄνευ ὁρίων καί ἄνευ ὅρων, πού θά ὁδηγήσει στήν κατάργηση κάθε μορφῆς ἐξουσίας, ἀναδεικνύοντας μιά κοινωνία καθ' ὅλα ἐλεύθερη, χωρίς δικαστές καί χωροφύλακες, χωρίς ρήτορες καί αὐλοκόλακες.

Ὡστόσο, ὁ Κατσαρός δέν εἶναι πολιτικός ἐπαναστάτης, εἶναι ποιητής, δηλαδή φύσει ἐπαναστάτης. Ὁ ἐπαναστάτης κινεῖται κυρίως σέ ἐπίπεδο ἐξωτερικό, ὁ ποιητής σέ ἐπίπεδο ἐσωτερικό. Ὁ ἐπαναστάτης ὑποσκάπτει τά θεμέλια τῆς καθεστηκυίας κοινωνίας, ὁ ποιητής ὑποδαυλίζει τή φωτιά τῆς ψυχῆς. Ὁ ἐπαναστάτης ἀναδιατάσσει τήν τάξη, ὁ ποιητής ὀνειρεύεται τήν οὐτοπία. Ὁ ἐπαναστάτης κάποτε φθείρεται ἀπό τήν ἐξουσία, ὁ ποιητής θάλλει ἀενάως. Ὁ ἐπαναστάτης δίνει γραμμή, ὁ ποιητής δίνει ὅραμα. Νά θυμίσω ἐδῶ τό γνωστότερο καί πιό διάσημο ποίημα τοῦ Κατσαροῦ, τή «Διαθήκη» του. Ὁ κατάλογος τῶν «Ἀντισταθεῖτε» εἶναι προφανῶς ἐνδεικτικός, θά μποροῦσε κάλλιστα νά εἶναι περισσότερο ἤ λιγότερο διευρυμένος. Ἡ οὐσία –τό πέρασμα μέ βεβαιότητα πρός τήν Ἐλευθερία, ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀντίστασης– δέν ἀλλάζει. Ὅμως, ὁ ἐκ τῶν ἔνδον ἀνατρεπτικός στίχος τοῦ ποιήματος εἶναι ἐκεῖνος πού λέει: «ἀντισταθεῖτε... σ' ἐμένα ἀκόμα πού σᾶς ἱστορῶ», πού ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, ὄχι τυχαῖα βεβαίως. Εἶναι, νομίζω, ὁ στίχος κλειδί πού προφυλάσσει τό ποίημα ἀπό τή διολίσθηση σ' ἕνα ἐπαναστατικό

μανιφέστο, σ' ἕναν θούριο, σ' ἕνα στρατευμένο ὑπό στενή ἔννοια ποιητικό κείμενο· ὁ στίχος πού διασκεδάζει τήν καθοδηγητική χροιά καί αἴρει τά ὅποια στοιχεῖα διδακτισμοῦ. Ἔτσι τό ποίημα, χωρίς νά ἀπογυμνώνεται ἀπό τήν αἰσθητική ἀξία του, προβάλλει τήν ἰδέα μιᾶς καθολικῆς ἀντίστασης, ὥστε ὁ ἀναγνώστης-δέκτης νά κατακτήσει ἀκέραιη καί ὄχι *ἀνάπηρη* τήν Ἐλευθερία.

Ὁ ποιητής, λοιπόν, ἀντιστέκεται δίνοντας ὅραμα, μέ κάθε κόστος: «Μή φεύγεις ὅραμα– / φανέρωσ' τα ὅλα μέχρι τό τέλος/ κι ἄν εἶναι μέ τή φλόγα σου / κατάκαψέ με». Πορεύεται μέ πίστη καί αἰσιοδοξία: «Ἀκούω νά 'ρχεται καινούργιο βῆμα». Δέν ἀνήκει στούς δῆθεν, σ' αὐτούς *πού παριστάνουν τούς ἐπιδρομεῖς*, στούς ποιητές πού: «κρατώντας τά λάβαρα ἔγραφαν ὕμνους / κρατοῦσαν τήν ἀναπνοή μπροστά στούς ἐπισήμους / χειροκροτοῦσαν ἀκατάπαυστα ὅλους τούς ρήτορες». Ὑψώνει *θεριό τή φωνή του* ἐνάντια σέ κάθε τεῖχος πού δημιουργεῖ περιορισμούς καί δέν *ταυτίζεται μέ τίς τίγρεις*. Δέν ἐκφυλλίζεται σέ ἀγοραῖο ρήτορα, δέν ξεπέφτει καί δέν ἀφομοιώνεται, ὅπως γίνεται μέ τόν *ξανθό ὄμορφο ἐχθρό τοῦ βασιλείου*. Δέν «τετραγωνίζεται» («πῶς θέλετε νά μπῶ μές στά τετράγωνα;») καί δέν ὑποτάσσεται στήν *τρομερή ἐξουσία* –καμιᾶς μορφῆς: «–κι ἐγώ– / ἀρνήθηκα ὅλες τους τίς ἐπιστολές / ὅλα τους τά ποιήματα καί τίς μεταρρυθμίσεις– / γιατί κι ὁ πάπας καίει τούς αἱρετικούς μές στήν πυρά / κι ὁ Λούθηρος πνίγει τούς πεινασμένους χωρικούς / μέσα στό αἷμα». Αἰσθάνεται γέννημα θρέμμα τῶν ἀπανταχοῦ καταπιεσμένων, τῶν ἀπανταχοῦ ἐξεγερμένων, τῶν ἐργατῶν καί τῶν φοιτητῶν. Ἀνάμεσα στή ζωή καί στό ἔργο του ὑπάρχει θαυμαστή συνέπεια, πού σπάνια συναντᾶμε σέ ὁμοτέχνους του. Δέν μεταπλάθει μόνο τό βίωμα σέ ποίηση, ζεῖ τήν ποίηση μέ τήν ἔνταση τοῦ βιώματος. Ἡ ποίηση καί ἡ ζωή του ταυτίζονται. Ὄντας καθαρά ἐλευθεριακός ποιητής, τό μοναδικό λάβαρο πού σήκωσε ἦταν αὐτό τῆς Ἐλευθερίας: «Ἐγώ / ἔνδοξος / γράφω / σ' ὅλα τά ὄνειρά σας: / Ἐλευθερία».

Ἡ ἀντισυμβατική αὐτή στάση τοῦ ποιητῆ, ἡ ἀπροθυμία του νά ὑποταχθεῖ ἀλλά καί ἡ ματαίωση πού βίωσε τόν ὁδήγησαν σέ μιά ἐμφανή διαφορετικότητα, μέ ἀντίτιμο τή μοναξιά του. Ἀπομονώθηκε γρήγορα ἀπό τούς ἀριστερούς διανοούμενους, διότι διατάρασσε τό τακτοποιημένο μέσα τους status quo, μέ καλές ἀπό τή μιά καί κακές ἀπό τήν ἄλλη ἐξουσίες: «Τούς στίχους μας –ἀπ' τήν ἀντίθετη μεριά– / τούς εἶχαν ἀπορρίψει– / γιατί χωρίς κανέναν ὕμνο προχωρούσανε δίπλα στούς ἄρχοντες». Γι' αὐτό καί σιώπησε πολύ νέος, γεμάτος ἀπορία γιά τό συμβιβασμό τῶν συντρόφων του, σημαδεμένος ἀπό τό τραῦμα τῆς ἥττας, ἀποκαρδιωμένος καί πικραμένος. Ἀπό ἕνα σημεῖο καί ἐξῆς, ὡς ἔσχατη ἀντίδραση, συνειδητή ἤ ἀσυνείδητη, ἔγραφε ἄ-λογα ποιήματα, πολλές φορές ὑποκύπτοντας σέ ἀπαιτήσεις ἰδιοτελῶν ψευδοομοτέχνων του, ὑπαγορευμένα ἀπό βαθιά ἀπογοήτευση γιά τή διάψευση τῶν ὁραμάτων του. Κι ἔτσι ἔγινε *μάρτυρας* μέ *θέληση καταπατημένη*, πού ἔζησε ἀπό πολύ νωρίς μές στήν ἰδιάζουσα ἐρημία του: «Κανένας πιά δέν ἔμεινε ποιητής. / Ἔτσι μονάχος ἀνοίγω τό δρόμο».

Ὁ Μιχάλης Κατσαρός ὑπῆρξε ἀναμφίβολα ἰδιαίτερος δημιουργός, καί μάλιστα μέ συνείδηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του. Γράφει στή συλλογή *Αὐτοβιογραφικά*: «Ἡ σιωπή μου / ὅπως ἀκέφαλη ἐπανάσταση / περνάει ἀδιόρατα ἀνάμεσά σας. // *Ποτέ δέν εἴδατε τή βέβαιη σημαία μου*». Ὁ ποιητής, λοιπόν, βαδίζοντας στή ζωή του *ἐν πλήρει συγχύσει ἀθῶος*, παρέμεινε ἕνας *σκοτεινός συνωμότης* τῆς ποίησης, γράφοντας μέ ξεχωριστό τρόπο ἐναντίον ὅσων καταπιέζουν τήν ἐλευθερία καί τά ὄνειρά μας.

ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ET CETERA

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗΣ: Ὁ κύριος Hunc καί ἡ κυρία Pop **278** ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ: Μιχάλης Κατσαρός, ὁ σκοτεινός συνωμότης τῆς Ποίησης **304** ΓΕΩΡΓΙΑ ΖΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: Τό περιοδικό *gallo* καί ὁ Federico García Lorca **308** ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΡΘΑΛΙΤΗΣ: Marginalia Poetica **311**